

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Nicolai Svendsen:

De danske soldaters indtog i Haderslev 5. maj 1920

Jens Lampe:

Sagn fra nyere tid

Senius Tiedemann:

Gammelt levn fra overtroen fundet på et loft

Hans Lund:

K. J. Lyngby og Nis Callesen

August F. Schmidt:

Fra den gamle overtro i egnen vest for Flensborg

Frants Thygesen:

Jahrbuch des Nordfriesischen Instituts, Bd. VI

Prisopgave

Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

Jordbrugskalk

97% kulsur kalk i varen, som den leveres, ca. 100% passerer 1 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Bogtryk

Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Støt

vore

annoncører

MAMMEN *specialsåmaskiner*

VILMO *kunstgødningsspredere*

GYRO og EXTI *kværne*

GYRO *kuledækkere*

GYRO *frontlæssere*

GYRO *roeoptagere*

GYRO *centrifugalspredere*

GYRO *kaffemøller*

A-S GYRO . SKIVE

Telefon 1500

De danske soldaters indtog i Haderslev

5. maj 1920

*Nedskrevet efter personlige oplevelser af Nicolai Svendsen,
byens første danske borgmester*

Den 4. maj 1920 modtog jeg følgende telegram »aus Kopenhagen«: »Kompagniet overføres af en dampfærge, sandsynlig ankomst onsdag klokken 11 formiddag, Moltke.« Ment var dermed onsdag den 5. maj.

Det var en meddelelse af indgribende betydning. Afsenderen var den kendte senere general Carl Moltke. Hans navn og virksomhed vil endnu mindes af mange, som oplevede denne store begivenhed. Hans slægt havde tidligere haft tilknytning til Sønderjylland, han var søn af kammerherre, Adam Moltke, i Sæby. Fra 1859 havde faderen været herredsfoged i Vis og Uggel i Mellemslesvig med sæde i Flensborg. Her havde generalens forældre truffet hinanden i morbroderen, overpræsident Carl von Rosens hjem. Fra sin barndom bevarede generalen et levende indtryk af familiens fortællinger om forholdene i Sønderjylland før og under krigen 1864. Faderen var den sidste af de danske administrative embedsmænd, som måtte forlade landsdelen.

Carl Moltke følte det derfor alle dage som en lykke, at han blev udnævnt til fører for de danske soldater ved deres indrykning i det omstridte land i foråret 1920, hvor de skulle afløse de franske alpejægere og engelske kompagnier. Bedre mand end denne noble og dygtige officer kunne næppe findes. Han skriver selv: »At blive ledende ved denne indrykning i gammelt dansk land og få betroet ansvaret for, at alt forløb, som det burde, blev for mig min militære løbebanes store og lykkelige oplevelse.«

Den pågældende hærafdeling fik navn af »Sønderjydsk kommando« og formeredes første gang den 18. april i Odense. Derefter blev general Moltke sendt til Flensborg for at fremstille sig for Den internationale kommissions militære ledelse, og den 5. maj om morgenen skete indskibningen af det udsøgte mandskab, der skulle sendes til kystbyerne i 1. zone. Det blev, da skibene stod ud fra Assens, en uforglemmelig sejlads for dem alle om

bord. Med forventningsfulde blikke stirrede de mod de sønderjyske strande, der snart viste sig i vårsolens lyse skær.

Og nu må jeg så fortælle om modtagelsen i Haderslev, idet jeg derved benytter min hukommelse, mine optegnelser og »Dannevirke«s beretning fra dagen efter, den 6. maj.

Jeg glemmer aldrig den dag, da jeg modtog generalens telegram, der bebudede de danske soldaters ankomst. Selvom den end var ventet, kom budskabet dog ret pludseligt. Jeg skyndte mig fra rådhuset om ad klostret til mit hjem for at træffe de nødvendige forberedelser. På skrivebordet lå en dansk officershue. Den tilhørte en dansk premierløjtnant, som sad inde i dagligstuen og ventede på mig, for at vi i fællesskab kunne aftale enkelthederne ved landgangen, indrykningen, mødet med alpejægerne o. s. v. Der meldte sig naturligvis et stort antal forhold, som skulle ordnes næsten på stående fod. Men den lille ting, synet af den danske officershue på mit skrivebord, gjorde et så ubeskrivelig stærkt indtryk på mig, at jeg endnu tydeligt ser den for mig, mens jeg nedskriver dette, den første danske uniform, det første tegn på, at landsdelen nu skulle tages i besiddelse af det danske militær. Næste morgen tog jeg mine to drenge, der var iklædt spejderuniform, ved hånden og begav mig over slotsgrunden ned til havnen. Hvad jeg nu skulle opleve, var ikke en fantasi, intet drømmesyn, som jeg så ofte havde haft på dette sted, men virkelighed: et vigtigt stykke Danmarkshistorie, som var i færd med at udfolde sig på den minderige plads, hvor engang det stolte »Hansborg« havde stået.

Haderslev, den 6. maj 1920.

Ude ved Aarøsund, hvor man jo først ville få øje på de danske troppe-skibe, der i går stævnedes over mod Sønderjylland, havde man fra den tidlige morgen pyntet smukt med danske flag, og Aarø stod ikke tilbage med flagpynt, lige som de rød-hvide duge vajede side om side langs hele fjorden og landskabet til begge sider. Klokkeren 9,50 så man fra Aarøsund undervandsbåden »Ran« pile frem i en stor bue syd om Aarø, og tæt efter fulgte færgen med soldater til Haderslev. Netop som den stod ind ad fjorden, kom »Olfert Fischer« frem i farvandet og satte kursen mod Sønderborg.

Turen gennem fjorden blev en sjælden oplevelse, skriver »Dannevirke«s medarbejder, der var med om bord, og han fortsætter: »Der blev råbt hurra og vinket til de mange, der fra fjordskrænterne fulgte vor færd. Skovene til begge sider bar vårens friske grønne løv,« som om de var festklædte i dagens anledning! Havnepladsens myldrende menneskemasse forbavsede og henrykkede soldaterne, som ikke havde ventet en så storslået modtagelse. Pramme og sejlskibe var fulde af tilskuere. Hele den udstrakte havneplads tegnede sig om en uendelig sort skare, der strakte sig helt op ad

gaderne. Man må sige, at komiteen, der skulle træffe forberedelserne, havde gjort et dygtigt arbejde med kort varsel. Det gjaldt særlig om udsmykningen med flag og grønt, og lysklædte unge piger mødte med et væld af blomster. Havnemesteren, kaptajn Nielsen, sørgede for at skaffe plads til de mange. Det var nok den største dag, han skulle opleve. Man regnede med, at der var mødt 20.000 mennesker. Blandt dem sås flere foreninger i sluttet optog og veteraner med den blanke medaille på brystet.

Efter en uendelighed af musik, hurraråb, vinken og hilsen mellem de ombordværende og menneskemængden lagde færgen omsider til ved bolverket. Kaptajn Laage-Thomsen stod tavs ved landgangsbroen, og under lydløs stilhed holdt borgmester Nicolai Svendsen følgende tale:

»I dette historiske øjeblik, da danske soldater for første gang efter mange og trange år er stævnet mod vor kyst for med ret og adkomst at sætte deres fod på Sønderjyllands grund, skal jeg have den store ære på befolkningens vegne at byde Dem hjertelig velkommen.

Se ind over denne menneskeskare, der er mødt til modtagelse! De skal snart få at mærke, at hjerterne alle vegne slår Dem i møde, og at De finder Dem på gammel dansk jord.

Det, der sker nu, minder om gamle dage og varsler tillige om den tid, der skal komme. Det svundne vender tilbage i vordende slægters id.

Endnu lever i folkemunde, i gamle haderslevborgeres beretning, mindet om hine triste februar dage i 1864, da den danske soldat trætt og mødig efter tilbagetogets lange vinternat drog nord på gennem byen.

Mangt et øje blev vådt ved synet og sorgen.

Veget var for overmagt liden flok til sidst; men af Danmarks ære den intet havde mist'!

Også i dag, når De nu snart drager gennem vore gader, vil mangt et øje dugges, men heldigvis af glæde over gensynet.

Thi blev end ventetiden lang, ingen håbet sveg. Hvad to slægter har drømt om, bliver i dag til virkelighed.

Der er vår i vort land, der er vår i vort folk. Sindene er opfyldt af dybe længsler.

De kommer i fredens tegn; De kommer som budbringere for en ny tid, der skal oprinde, en lys og lykkelig fremtid for vort land og folk.

Vel mødt igen! Gud ske lov, at De kom.

Længe leve vort gamle fædreland Danmark!«

Kaptajn Lage-Thomsen takkede bevæget for denne velkomst, og efter at de begejstrede leveråb var døet hen, blev der gjort klar til landgang. Ad broen gik kaptajnen som første mand fra borde og modtoges med et hjerteligt håndtryk af borgmesteren. Han blev derefter præsenteret for den kreds af ledende mænd, som stod nærmest skibet.

I løbet af få minutter havde de to kompagnier danske soldater taget op-

De danske soldater holder deres indtog.

stilling på havnepladsen med front mod de franske alpejægere, der i stiv holdning havde ventet på dette møde. Som første handling på landjorden meldte den danske kaptajn sig til landråd Refshauge, der repræsenterede Den internationale Kommission, landsdelens midlertidige regering, hvorefter han hilste på sin kollega, den franske officer. Der lød et par kommandoer. Begge afdelinger præsenterede gevær. Kaptajn Velte holdt en kort velkomsttale, kaptajn Laage-Thomsen svarede, begge på fransk. Musikken spillede »Marseillaisen« og »Der er et yndigt land«.

På en særlig plads holdt en halv snes vogne med veteraner fra 64. De gamle mænd mærkede vel også mindernes magt og følte, at denne dags begivenhed var oprejsning for det, de dengang var med til. Desuden lagde man mærke til tolv unge piger i hvide kjoler med favnen fuld af forårets smukkeste blomster. Efter at de to kaptajner havde udvekslet hilsener og mandskabet gjort gensidigt honnør, gik damerne frem mellem rækkerne og uddelte blomstergaver. Kaptajn Laage-Thomsen fik overrakt en buket med rød-hvide bånd af frøken Magnussen, og om kaptajn Veltes buket, der overrakte af frøken Frees, medens den galante officer kyssede hendes hånd, var vundet blå-rød-hvide bånd. Så vandrede dameflokken ned blandt geledderne og pyntede både danske og franske soldater, så det lyste

De danske og franske soldater præsenterer gevær.

af blomster fra huer og knaphuller. Efterhånden samledes også de flinke spejderdrengene og tog opstilling for at være rede til at deltage i optoget.

De nød den ære at gå i spidsen med deres fører til hest, da de tusinder ved middagstide satte sig i bevægelse gennem havnens skønne æresport ind mod byen, militæret med påsat bajonet, forrest franskmændene, de tolv unge piger, købstadens og amtets officielle repræsentanter, veteranerne i blomstersmykkede vogne, de danske kompagnier og endelig ringridernes spraglede skare. Et sjældent pittoresk skue, når man så hen over rækkerne, eftersom de nåede frem. Tilskuernes tusindfoldige masser i alle deres afskygninger kan vanskeligt beskrives. Det hele virkede som det kendte maleri af soldaternes hjemkomst til København efter den sejrige treårskrig, har en deltager skrevet.

Omsider nåede vi gennem den festklædte by og drog ad Gammel Ting under en æresport ind på selve kasernepladsen. Øverst oppe vajede endnu den franske trikolore, medens et dannebrog midlertidigt beskedent var stukket ud fra et vindue nedenunder. Soldater af begge formationer tog opstilling med front mod den store bygning.

Franskmændene præsenterede under musikledsagelse gevær for veteranerne, som havde fået anvist en hædersplads. Så lød den kendte fanemarch,

og de danske kompagnier fulgte eksemplet og hyldede ligeledes de gamle, hvorefter rådmand Thorvald Møller i en kort tale mindedes deres indsats i skæbneåret 1864. Musikken faldt derpå under almindelig tavshed ind med den danske nationalmelodi. Trikoloren sænkedes, og to vældige nye dannebrogssflag blev hejst til vejrs i deres sted. For den store tilskuerskare var det et gribende og uforglemmeligt øjeblik.

Ja, bladet i historiens bog havde visselig vendt sig. Jeg måtte i denne stund mindes en begivenhed, der fandt sted på samme plads den 18. september 1888, da de preussiske soldater for første gang drog ind i den ny-opførte kaserne. Ved denne lejlighed udtalte en af mine forgængere i embedet, Mathaeus Theodor Bernhard Chemnitz, der var borgmester i Haderslev fra 1870 til 1895, sin glæde over denne garnison, som, »hvis himlen ikke styrter ned, aldrig skal forlade os.«

Det var dengang.

Før skaren opløstes, henvendte direktør L. Christensen nogle ord til alpejægerne. De sluttede med en tak til Frankrig. Kaptajn Velte svarede omgående, idet han i en afskedstale gav udtryk for den gode modtagelse og behandling, han og hans folk havde fundet i Haderslev.

De danske soldater tog derpå kasernen i besiddelse, den første nat under samme tag som de franske kammerater. Det var sikkert til at begynde med et dårligt kvarter, forsømt og snavset, som de skiftende militære hold havde efterladt det, og vore folk var nok bedre vant.

Ved middagstiden dagen efter stod det franske kompagni i fuld feltudrustning opstillet udenfor kasernen. Samtidig marcherede de danske soldater frem, parate til at ledsage alpejægerne på deres sidste tur gennem Haderslevs gader. Byens musikkorps havde indfundet sig, og under klingende spil sattes kursen mod banegården. Det maleriske optog fandt sted i øsende regn og kom derfor ikke til sin fulde ret.

De danske rækker tog opstilling foran stationen og præsenterede gevær. Musikken spillede »Marseillaisen«, og franskmændene defilerede forbi i honnørmarch. Landråd Refshauge gav dem til sidst et par venlige ord med på rejsen, og unge piger overøste de bortdragende med et væld af blomster. Under leveråb fra byens borgere satte toget sig i bevægelse. En begivenhed, der vil blive bevaret i Haderslevs historie, var endt.

I »Dannevirke« læste man bl. a. følgende afskedsord: »Stakkels blå alpejægere! I kom hertil fra Savoyens smukke bjerge i vinterkulde. I rejste herfra i pjaskende regn. Jeg er bange for, at I dernede fortæller, at Danmark ligger tæt ved Nordpolen. Thi I oplevede aldrig vor rigtige vår. Men trods alt husker I, at I har været hos en befolkning, der værdsatte jeres ophold. Mindet om jer vil leve længe i byen og lyde som et eventyr om hundrede år.«

Sagn fra nyere tid

Af Jens Lampe

Endnu så ganger her sagn om ø,
og sangen er ej forstummet;
som eventyr, over land og sø
flyver sandhed endnu formummet.

(B. S. Ingemann)

Man kan af og til komme ud for den opfattelse, at sagnene hører den fjerne fortid til, og at den nyere eller nyeste tid med sin teknik, sin realisme, skepsis og kritiske sans, sit hurtige og pålidelige efterretningsvæsen ikke afgiver nogen frugtbar grobund for myter og sagn. Og dog har vi sagn og legender, hvis oprindelse kan fæstnes til en bestemt begivenhed eller periode i nyere tid og »flyver formummet«. Hvem kender f. eks. ikke sagnet fra besættelsestiden om den ridende Christian X, mælkedrengen og tyskeren: »– Sig mig, dreng, hvorfor hilser I allesammen så ærbødigt på denne officer?« – »Det er jo, fordi han er vores *konge*,« svarede mælkedrengen. Nu blev tyskeren endnu mere forundret og sagde, idet han undrende så sig omkring: »Jeres konge? Men hvem passer da på ham?« – »Det gør vi da allesammen!« svarede mælkedrengen med et stort smil, og han slog sig for brystet som for at sige: Og det er *jeg* også med til, mens tyskeren gik tankefuld bort.

Den norske forfatter *Leif S. Rode* udgav i 1945 en samling digte, fortrinsvis episke, hvoraf de fleste bygger på faktiske tildragelser. Men et enkelt af dem, »Jawohl, Herr Kapitän!«, hvis motiv meget minder om H. P. Holsts »Bonden fra Lemvig« (1840), viste sig senere at være bygget på en myte, som opstod spontant i folkemunde, da man den 9. april fandt nogle bilvrage i Skaret ved Hønefoss, 60 km nordvest for Oslo. I et slutningsdigt i den nævnte samling (»– men det steg en grotid«) siger Leif S. Rode følgende:

»Legenden har *sin* plass i livet – det som faktisk skjer,
må vi selvsagt nøye granske og iaktta,
men den dype indre sannhet får vi ofte nesten mer,
når legendens synske drøm beånder fakta.«

Hermed har Rode sagt noget meget væsentligt om sagnene. Våben, redskaber, smykker og andre fund i jorden kan oplyse os vigtige ting om vore forfædres materielle kultur; og dokumenter, breve og andre skrevne kil-

der kan også fortælle os vigtige ting, når de læses med kritik, men sagnene er med til at fremkalde stemninger og atmosfære, at gengive forestillinger om menneskelige værdier, som sjældent lader sig overleve ægte ad anden vej. Sagnene udtrykker ofte kort og klart den tænke- og følemåde, der besjælede de skiftende tiders mennesker. Gennem dem lærer vi deres følelser at kende, deres glæder og sorger, deres tro og deres domme om godt og ondt.

Det er derfor ikke mærkeligt, at en del af vore digtere og forfattere har benyttet sagn som motiver i deres fortællekunst. Det gælder f. eks. Hansigne Lorentzen, som har benyttet sagnet om *Sorgagre* fra Ballum. (Se Sdj. Mdskr. for juli 1934, s. 13–16). Den første trykte gengivelse af sagnet findes i Müllenhoffs »Sagen, Märchen und Lieder« af 1845 under overskriften »Die Schnitterin« (Høstpigen). På dansk genfortælles det i en udvidet version af Kr. Jensen, Ballum, i »Sprogforeningens Almanak« 1909 og kommer på grundlag af Evald Tang Kristensens og Axel Orlriks optegnelser efter stedlige fortællere i F. Ohrts: Udvalgte sønderjydske Folkesagn. På tysk genfortælles det af Ernst Kleuker: »Die Schnitterin von Ballum« og Gustav Falke: »Die Schnitterin« (1912). Endvidere har den danske forfatter Poul la Cour i en afhandling »Danske Sagaer« i »Tilskueren« (marts 1931, s. 231–240) gengidtet sagnet.

Også Karen Blixen har beskæftiget sig med sagnet fra Ballum, nemlig i »Vintereventyr« (1942), og gennem sin gribende version udtrykker hun noget af sit menneskesyn: man skal lyde sin skæbne. Gud har en plan med os, og den skal vi følge. Moderen, som Karen Blixen kalder Ane Marie, påtager sig at meje en rugager, fra sol står op til den går ned, for at fri sin søn fra dødsstraf. Det er den gamle herremand, der har fastsat opgaven, et umenneskeligt påfund, synes de fleste, idet der normalt ville behøves tre-fire karle til det job. Herremandens unge brodersøn gør da også harmdirrende indsigelse, da han af selvsyn er rystet over Ane Maries lidelse på ageren. Men herremanden må blankt afvise at eftergive hende resten af arbejdet. Hans begrundelse er denne: Ane Marie kunne mene, at jeg tog mig hendes møje let, om jeg nu, i den elvte time, så at sige ophævede og tilintetgjorde den med et andet, et nyt ord. Jeg ville selv føle således i hendes sted. Ja, det kan meget vel tænkes, ifald jeg virkelig gav et sådant ord, at jeg ville finde det magtesløst over for denne kones trofasthed, så at hun, selv efter at det var udtalt, ville være ude af stand til at opgive sit forsæt, før det var fuldbragt.« Det går ikke. Loven må følges. Det ved Ane Marie, og hun mejer ind til hun er færdig. Hulkende søger hun i sin frikøbte søns arme og dør. Hun har fuldkommet løbet.

Sidst har den danske komponist Svend S. Schultz i operaen »Høst« (1949), opført på Det Kgl. Teater 1950 (med tekst af Eyvind Falk-Rønne), udnyttet motivet fra Ballum.

Et andet sagn, som har været genstand for digterisk behandling, er det om den *halvfylde flaske*. I »Tilskueren« for april 1931, side 290–305, har Kristoffer Nyrop givet en meget interessant redegørelse for dets vandringer og gennemgået de forskellige versioner. De fleste kender sagnet fra Henrik Hertz' digt »Den danske soldat«. Nyrop kommer til det resultat – efter grundige undersøgelser – at sagnets ældste og mest fuldstændige form stammer fra det sønderjyske dagblad »Dannevirke« 1938 nr. 28. Henrik Hertz udgav digtet 1839 i tidsskriftet »Portefeullen«. Samme år fortælles sagnet med enkelte mindre forandringer i dagbladet »Dagen«, og herfra optages det i J. M. Thieles »Danmarks Folkesagn« i 1843. Karl Müllenhoff medtager sagnet under titlen »Die halbgefüllte Flasche« i sin førnævnte samling »Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtümer Schleswig-Holstein und Lauenburg«, der udkom 1845 (2. udgave ved Otto Mensing 1921). Müllenhoff antyder dog ikke med et eneste ord, at den storsindede soldat, der deler flasken med sin fjende, er dansk. Men i fortællingens slutning optræder »der König«, og denne kan jo efter omstændighederne kun være den danske konge.

I »Dreusches Lesebuch für Bürger- und Volksschulen« von Dr. Karl Wagner, 23. Ausgabe, Stuttgart 1873, S. 89, er soldaten så endelig blevet en fuldblods tysker »bis an die Knochen«. Ind imellem lå jo det preussiske militærs sejr over Danmark 1864 og Frankrig 1871. I 1911 optræder sagnet igen på tysk, men nu i metrisk form, nemlig i Honcamps digt »Die halbgefüllte Flasche« i samlingen »Aus Flensburgs Sage und Geschichte« udgivet af Chr. Voigt, Flensborg 1911. Nyrop nævner også, at der i »Allgemeine evangelische-lutherische Kirchenzeitung« i efteråret 1914 findes en artikel af en teolog, der henviser til sagnet, men nu taler om en tysk og en dansk soldat og tildeler danskeren forræderens rolle. I »Deutsches Lesebuch für Realschulen und verwandten Anstalten« 5. Auflage, Leipzig 1902, findes begivenheden sted i en krig mellem svenskere og preussere, og her er det svenskeren, der er lumsk og preusseren, der er ædelmodig.

Helt til Frankrig nåede sagnet fra »Dannevirke«, hvor det optræder i Victor Hugo's berømte digt »Après la bataille«, der findes i digtsamlingen »La Légende des Siècles«, hvis første udgave udkom 1859. Men »Dannevirke«s version af sagnet om den ædelmodige soldat fra 1839 er den ældste og må derfor også formodes at være den oprindelige eller i hvert fald den pålideligste form.

Som et sidste eksempel på et nyere sagn og dets vandring skal nævnes sagnet om *Gudsmuren*, som er gendigtet af forfatterinden Karen Enevold i novellesamlingen »Glasbåden«, København 1949 (s. 68–85). Vi træffer det nedskrevet på dansk første gang hos C. C. Lorenzen: »Rejseskildringer. Fortællinger og Sagn fra Sønderjylland«. København 1877. Det stam-

mer fra 1813, da Frederik VI i den ellefte time søgte at blive optaget i forbundet mod Napoleon, men måtte løbe linen ud og finde sig i at komme i kamp med en svensk-russisk-tysk hær på over 40.000 mand under Karl Johans kommando. Efter forskellige småfægtninger i Holsten var fjenden på to punkter: Tettenborns kosakker ved Frederiksstad og Wallmodens korps ved Sehested, nået over grænsen til sønderjysk grund. Efter at have slået fjenden ved Sehested den 10. december kan det danske korps under prins Frederiks ledelse trække sine styrker tilbage til Rensborg, hvor de får en god modtagelse af borgerne. En fortsættelse af kampen er dog håbløs, og den 15. december undertegnes våbenstilstand, som forlænges til 6. januar. Under denne holdt de fjendtlige tropper, mest kosakker, Sydslesvig besat indtil en linie fra Egernførde over Hollingsted til Husum. Da våbenstilstanden ikke førte til den ønskede fred, begyndte krigen påny i januar. Den frygtelige kosakvinter med plyndringer, ildspåsættelser, kulde og snefald satte ind. Den 8. januar ankom kosakkerne til Flensborg, Tønder, Haderslev og Christiansfeld, og den 10. nåede de Ribe. Ved Bustrup, sønden for Slesvig, lå der dengang et lille hus, som beboedes af en gammel from kone og hendes barnebarn, en knøs på 18 år. En eftermiddag nåede det budskab til byen og da også til beboerne af det lille hus, der lå noget afsides, at fjenden kunne ventes hvert øjeblik. Da faldt den gamle kone på knæ og bad til Vorherre, at han ville skærme dem og bygge sin mur omkring dem. »Snak, bedstemor,« sagde drengen spottende, »tror du, Vorherre sådan bygger mure?« Men den gamle blev ved at bede, og da alt stadig var roligt, faldt de til sidst begge to i søvn. Men da det blev morgen, var det ganske mørkt i stuen, og ikke en stråle dagslys trængte ind til dem. Udenfor lå sneen nemlig så høj, at det lille hus var helt skjult under snedækket. Fjenden, der havde plyndret de andre huse og gårde, ja, stukket ild på nogle af dem, var gået forbi det lille hus uden overhovedet at ane, at det var der.

Da så bedstemoderen på sit barnebarn, og drengen udbrød: »Jo, bedstemor, Vorherre kan bygge mure!«

Den oprindelige kilde (Sach: Geschichte der Stadt Schleswig, Slesvig 1875, S. 290) siges at være en beretning fra daværende pastor Callisen på Frederiksberg ved Slesvig, som første gang blev offentliggjort i »Wachlers theologische Annalen« årg. 1815. Derfra gik den til andre blade og tidskrifter, bl. a. til et Hamborg-blad »Adress-Comptoir-Nachrichten«. Den tyske digter Clemens Brentano (1778–1842) har behandlet motivet i sit digt »Die Gottesmauer« og henviser i et brev fra november 1815 til vidnet oberst Phuel og det omtalte Hamborgblad. Selv om han holder sig temmelig nær til sin kilde, er han dog ikke helt korrekt, og især 1. vers kan give anledning til misforståelser:

»Draussen bei Schleswig vor der Pforte
wohnen armer Leute viel,
ach, des Feindes wilder Horte
werden sie das erste Ziel.
Waffenstillstand ist gekündet,
Dänen ziehen ab zur Nacht.
Russen, Schweden sind verbündet,
brechen her mit wilder Macht.
Drauss bei Schleswig weit vor allen,
steht ein Hüttlein ausgesetzt.«

Læsere uden historiske forudsætninger kan let få det indtryk, at det er de bortdragende danskere, som er allieret med russere og svenskere og Brentano, hvis slægt iøvrigt stammede fra Frankrig, nævner naturligvis ikke, at russerne var allieret med tyskere og at kosakkernes general, friherre Friedrich Karl von Tettenborn var en tysker fra Baden, som kun midlertidigt var gået i russisk tjeneste. Blandt kosakkerne var også et antal tyskfødte soldater. Det skal dog også nævnes, at samtidig befandt der sig adskillige holstenere i den danske hær.

En anden tysk digter, Friedrich Rückert (1788–1866) har behandlet sagnet endnu friere (i »Gesammelte Gedichte«. Bd. III s. 446 og optrykt i bl. a. J. F. Petersen: Schleswig-Holsteinisches Lesebuch für Schule und Haus. Slesvig 1866). I hans digt drejer det sig om moder og søn, og såvel stedet som tidspunktet nævnes ikke.

Den gamle bedstemoder skal ifølge dr. August Sach have været en Anna Margaretha Mumm, som døde i august 1819 i en alder af 103 år. Hendes dattersøn hed Peter Møller og var kromand, født ca. 1794. Sach har talt med borgere på Frederiksberg, som har kendt Møller, og han skal have fortalt dem om bedstemoderens fromme bøn og salmesang, om indesneningen og kosakkernes udeblivelse, men samtalen med bedstemoderen skal han have bestridt, så her ser det altså ud, som om pastor Callisen har givet beretningen en drejning i opbyggelig retning.

Karen Enevold har i sin novelle udpenslet det korte sagn i moderne digterisk sprog. Det er gjort med fin indlevelsessans og fabulering, men naturligvis på bekostning af mytens eller sagnets knappe og fortættede dramatik. Hvor sagnet stræber mod højdepunktet og gør sig vejen kort uden sidespring, er novellen så tung af naturbeskrivelser og menneskeskildring, at den i grunden virker for langtrukken.

Gammelt levn fra overtroen fundet på et loft

Af Senius Tiedemann

Det hænder, at der bliver fundet ting fra gamle dage, som minder om datidens overtro. –

Som supplerung til min lille artikel: »Værn mod onde ånder« i Sønderjysk Månedsskrift af juli 1958, vil jeg gerne knytte et nyt og lignende fund til, som snedkermester Carl Itzke, Åbenrå, har gjort for nylig på loftet i en gård i Barsmark. Fundet består af en tværbjælke af en portkarm på 2 meters længde fra en for længst nedbrudt bullade.

Bjælken bærer indhugne bogstaver T. I. samt indenfor et par pynteborner et S, endvidere årstallet 1622. I begge dens ender er der brændt et hul, hvori der er og har været anbragt en »amulet«.

Tilsyneladende har der været foretaget en overfladisk undersøgelse af det ene hul, dog uden at man er nået helt til bunds, for da en træprop blev boret ud, kom løsningen til syne, bestående af noget gråligt pulver. Det andet hul er derimod uberørt og tilklistret med beg eller voks.

Hvad det hemmelighedsfulde pulver består af er ikke konstateret; men meningen med det, eller vel nok troen på dets magiske kraft, har fået folk til at anbringe disse amuletter for at holde alle onde ånder ude af huset og dermed alle landsens ulykker og alskens væsen såsom pest, ildebrand og tyve.

K. J. Lyngby og Nis Callesen

Af Hans Lund

Sprogforskeren K. J. Lyngby, der døde 1871 kun 41 år gammel som professor i nordisk filologi ved Københavns Universitet, havde allerede som ung student haft interesse for dialekter, men andre studier tog hans kræfter, til han havde taget sin embedsexamen i 1853. Samme år udsendte præsten i St. Solt ved Flensborg Eiler Hagerup sin bog »Om det danske sprog i Angel«. Den genvakte Lyngbys interesse for folkemålene, og hans første trykte arbejde er en anmeldelse af Hagerups Bog i »Annaler for nordisk Oldkyndighed« 1854. Inspireret heraf og af, at Videnskabernes Selskab samme år gav to prisopgaver om de danske almuesmål, kastede Lyngby sig over studiet af det jyske sprog. Hver sommer fra 1854 til 1861 var han på rejser i Jylland for at samle stof, og disse rejser førte ham vist navnlig i de første år til Sønderjylland. Her havde ikke mindst i de sprogligt blandede distrikter, hvor de Regenburgske Sprogreskripter just nu førtes ud i livet, præsterne rig lejlighed til at tumle med sproglige problemer. Flere af dem skrev i disse år om herhen hørende emner – foruden Hagerup præsten i Tumby L. Tuxen (»Det plattyske Sprog i Angel«, 1857) og H. F. Feilberg (»Fra Heden« 1863). Den sidste havde forøvrigt boet sammen med Lyngby på Borchs Kollegium. I umiddelbart naboskab til de blandede distrikter boede præsten Johs. Kok i Burkal, der i 1863 udsendte bogen »Det danske Folkesprog i Sønderjylland«. – Til støtte for sit arbejde skabte Lyngby i 1856 en »letfattelig lydskrift, som for det jyske er næsten helt tilfredsstillende endnu« (Marius Kristensen), og i 1858 kunne han udgive »Bidrag til en sønderjysk Sproglære«.

Under sit arbejde måtte Lyngby naturligt drage nytte af meddelere rundt omkring, og blandt de bedste blandt dem nævner Anders Bjerrum i sin skildring af Lyngby i »Fra Rask til Wimmer« cand. teol. J. L. Knudsen på Rødding Højskole. Det er da rimeligvis ham, der har gjort ham opmærksom på en ung begavet bondekarl fra Leerskov i Ø. Løgum ved navn Nis Callesen, der i 1853–54 havde været en højt skattet elev på Rødding. Højskolen havde iagttaget, at denne ganske unge mand – han var født 1837 – havde interesse og sans for sprog, og Høgsbro havde i den anledning opfordret ham til at samle karakteristiske ord »fra vort simple sprog«. Det var da ganske naturligt, at man fra Rødding henlede Lyngbys

opmærksomhed på ham, og i sommeren 1857 blev det til et besøg i Leerskov. I et brev til Høgsbro har Nis Callesen fortalt om besøget. Det gives her – indledningen, der handler om andre ting, tager jeg for kuriositetens skyld med.

Leerskov d. 16. Aug. 1857¹⁾

Høitærede Lærer! – – Det blev som sagt til Intet med at skaffe Dem en Elev; Forældrene vilde, da det kom til Stykket, ikke af med ham, og selv havde han heller ingen Lyst; visse Folk er, som jeg skrev til Knudsen, *Stude heelt igjennem*. Hvis De foruden Fripladsen kunde givet Slynglen en 20 Specier i Tilgift, saa vilde det vistnok bedre gaaet an, thi Specier er desværre det eneste, hvorefter mange tragte. Jeg opgiver nu næsten Haabet om at forskaffe Dem nogen Elev her fra Eggen, thi Specier er det Eneste, som kan sætte Liv i Folket her.²⁾

– – – – Lyngby har været her idag; han kom igaarftes hertil fra Flensborg, og tog atter i Middags tilbage dertil, for i Morgen at rejse til Kjøbenhavn. Den stakkels Mand gik igaarftes vild fra Aabenraa hertil, og gjorde en Omvej, der var tre Gange saa lang som Vejen fra Aabenraa hertil ellers er. Derfor kom han heller ikke hertil, førend det var meget sildigt, og de fleste vare i Seng, og min Moder da ogsaa. Dette var lidt ubehageligt for begge Parterne, og især for mig, som, ihvor meget det end generede mig, strax maatte bede ham, et mig helt fremmed Menneske, om at være sagte for ikke at vække min Moder; men jeg var nødt dertil, thi hun er jo desværre ligesaa syg endnu, og naar hun bliver vækket, naar hun er falden i Søvn, saa sover hun ikke hele Natten, og Søvn kan hun slet ikke undvære. Han syntes imidlertid ikke at tage mig det ilde op, og jeg fik min Søster af Sengen for at lave en omend ikke videre udmærket Aftensmad; derpaa samtalte vi en Timestid, hvorpaa vi gik til Sengs, og han maatte desværre ogsaa, fordi vi ikke havde ventet ham, tage til Takke med et ikke videre udmærket Natteleje. Vi talte nu sammen hele Formiddagen, og jeg lærte at kjende, hvorledes han betegner de forskjellige Lyde. De maa rigtignok sige, at han har megen Interesse for sit Fag, thi han talte ikke om andet hele Tiden, og min Moder sagde, at han var endnu længere inde i sit end hun i hendes; hun meente hendes Sygdom, hvilken hun kun tænker paa og taler om hele Dagen og Natten med, naar hun er vaagen. – Imidlertid fulgte jeg ham et godt Stykke paa Vejen til Aabenraa, for at han ikke atter skulde komme paa en gal Vej. Jeg kan nok forstaa, at hvad der engang om vore Dialekter kan komme fra ham, det vil blive meget grundigt og fuldstændigt, og langt bedre end Melbys.³⁾ Jeg har megen Glæde af at have lært ham at kjende; ved første Øjekast syntes jeg, han saae saadan lidt sær ud, men siden bemærkede jeg, at det kom af hans uhyre Kortsynethed, og jo længer vi talte sammen, des mere maatte jeg holde af ham, og da jeg i

Middags skiltes fra ham, var det med den Overbevisning, at jeg tog Af-
skeed med en urimelig rar Karl. – – –

Deres hengivne Nis H. Callesen.

- 1) Brevet findes i Rødding Højskoles papirer på Landsarkivet i Åbenrå. Nis Callesen blev en af de mest kendte bondeskikkelser i fremmedherredømmets tid – medlem af kredsdag, provstisynode m. m.
- 2) Det kneb med at få elever til Rødding fra Åbenrå amt. Der var før 1864 ialt kun 7. Før 1853–54 havde der ingen været.
- 3) Nis Callesen har her forvekslet Melby med C. Molbech, der 1841 havde udgivet »Dansk Dialect-Lexicon«.

Fra den gamle overtro i egnen vest for Flensborg

Af August F. Schmidt

(fortsat fra side 90)

Om de moderne trafikmidler er der også forvarselssagn. I *Tinningsted* (Karlum s., Kær h.) var der en gammel mand, som ikke kunne forstå, hvad det var, der kom *kørende uden heste for*, flere ting efter hinanden, hen over hans agre³³.

I Ladelund sogn ventede folk i mange år på en *jernbane* mellem *Vestre* og *Sønder Løgum*. Da Husum–Tønderbanen kom til at gå noget vestligere, sagde de: »Den kommer de snart til at flytte.« Ved en sluse tæt ved skoven kunne meddelerens far tit høre spektakel. Der skulle jernbanen gå. Der kom dog ingen jernbane, men en dag kom der en *dampplø*, det var den, der var blevet varslet. Emil Olsen kunne i flere år ikke sove for spektakel og rummel. Da den planlagte, men aldrig udførte Nibøl–Tinglev bane var på tale, troede han bestemt, den ville komme til at gå tæt forbi hans hus. En dag kom der en mergelbane på stedet. (I Sofiedal er noget lignende fortalt)³⁴.

Carsten Christiansen (Hjoldelund s.) lå en aften med en lokand på jagt efter ænder. Da hørte han snurren og tik tak, tik tak. Det var varsel for *mejemaskinerne*.

Denne synske mand så en aften, han var ude, en skov, der først kom 30 år senere. Han så også meddelerens hus, før det blev bygget³⁵.

»En aften min mor gik langs fra Vestre til Løgum, gik hun i tummel og blev af og til omreden og kunne ikke finde ind, men æ hund kendte hende. Hun blev syg, da hun kom ind. Måske det har været et forvarsel om *auto*. Min mor fo'r ikke med løgn«³⁶.

Omkring år 1900 boede der i *Agtrup* (Læk s.) en kone Anne Johansen, der engang så en mængde ryttere med lanser komme ridende gennem byen.

Blandt hestene var en skimmel. Nogen tid efter blev der stiftet en *ring-riderforening*, og da den første gang red gennem byen, var der blandt hestene også en skimmel, som konen havde set det. Hun gik altid til gudstjeneste i *Medelby* kirke. Man havde der en præst ved navn J. F. Aye (præst her 1870–91). En dag, da hun kom hjem fra kirken, fortalte hun, at der snart ville komme en ny præst i *Medelby*, hun havde set ham stå for alteret, da hun gik ud af kirken. Nogen tid derefter fik de også en ny præst, og han så ud, som konen havde beskrevet ham³⁷. Anne Johansen må have hørt til de synske folk, af hvilke der førhen mentes at være adskillige.

En mand af meddelerens bekendtskabskreds lå efter fugle(andejagt) nede ved strømmen i nærheden af den nuværende grænse. Han så i måneskinnet en mand i en sid kjole. Jægeren, der ville indhente ham for at få følgeskab, pudsede for spøg sin hund efter ham for at få ham til at standse, men hunden kom luskende tilbage med halen mellem benene. Og pludselig var den fremmede i den side kjole forsvundet, som sunket i jorden. »Jeg vil antage, at hvis det har været et varsel, så har det været for *tolderne*, der nu går i deres store kapper hernede ved grænsen³⁸.

Endelig skal anføres en optegnelse fra *Ladelund* sogn, der måske er blevet opfattet som et slags varsel, men vel har sin naturlige forklaring i en noget mørkeræd og overtroisk ungt menneskes følgeskab med en ukendt person:

»Min far, Johan Christian Johansen, der boede i *Vestre*, var en hæderlig mand og har oplevet følgende spøgelseshistorie. En juledagsmorgen o. 1866 ville han stå tidligt op for at gå hjem til sine forældre i *Jarlund* (*Medelby* S.). Naboens lige over for ville også stå tidligt op den dag for at bage, hvad de ikke havde nået inden jul. Han vågnede midt om natten og så der var lysovre hos naboen. Uret var gået i stå, men han gik ud fra, at det var morgen. Han begav sig så på vej. Da han kom til den østligste gård i byen, der da havde gamle bygninger, kom der en skikkelse derinde fra og gik ud gennem et gab i gærdet, ligesom han kom dertil, så de kom til at følges ad. Han var nysgerrig efter at se, hvem der var ude så tidlig og gik snart foran, snart ved siden af og snart bagved. Skikkelsen var klædt ligesom i en stor hætte og kutte af gråt stof. Kutten nåede helt ned til jorden, så han ikke kunne se benene. Skikkelsen gik sin gang ligefrem. Da de kom til, hvor vejen drejer (den var inden den ny blev anlagt), gik den stadig lige ud og over nogle grave (d. v. s. fordybninger i jordsmonnet). Min far fulgte med ned og op gennem den første, han ville vide besked, men den næste grav var der vand i, og der lå et brædt over, som han gik på. Men den anden gik over graven ved siden af brædtet og gik videre ad *Ladelund* til. Da blev min fader bange og fulgte ikke med længere. Han kom til *Jarlund*, før de var stået op der. Da han kom tilbage til *Vestre*, spurgte han naboen ud om, hvorfor der var lys så tidlig. De fortalte, at de

var vågnede og var stået op, og havde da set lys hos min far. Deres ur var gået i stå på samme tid som min fars, og de troede derfor, det var morgen³⁹.

De bidrag til den gamle folketro, der er givet på de foranstående sider, er forbavsende vidnesbyrd om, hvor uanfægtet af den almindelige oplysning almuen helt ned til vort århundrede har troet på græstørvskure, hekse og kloge folk, varsler m. v. De fleste optegnelser er fra 1920erne⁴⁰, meddelt af gamle mennesker, der var fortrolige med deres hjemegns fordums folkeliv og folketro. Optegnelserne viser, hvorledes tankesæt og vane, der har rod i en oldtids naturopfattelse, meget vel kan eksistere i en tid, hvor naturvidenskaben har vundet de største sejre. Medens de tekniske fremskridt er mangfoldige og på mange hold har forandret verden omkring os, sker fremskridtene i folkeslagenes tanker så langsomt, at man kun ved et historisk overskue kan iagttage dem. Vi føres i den gamle, nu sunkne verden, hvor folkesagnene og folketroen hører hjemme, ofte overmåde langt tilbage i tiderne, og vi lærer i folkeoverleveringerne de hensovede slægters tankeliv at kende. De levede i en verden, som de ikke forstod ret meget af. De gamle tiders mennesker kunne tit iagttage rigtigt, men de tolkede oftest forkert. Det har vi også set eksempler på i det foregående, der yder sit lille bidrag til oplysningen om Mellemslesvigs kulturhistorie.

NOTER:

33. Opt. 1924 af G. Lindstrøm, medd. af Nikolaj Johansen, f. i Vestre.	37. Sønderjysk Månedsskrift V (1929), 175.
34. Opt. 1924 af Gustav Lindstrøm, medd. af Nikolaj Johansen, f. i Vestre.	38. Opt. 1927 af M. P. Ejerslev, medd. af Nicolajsen, ca. 70 år, Ladelund.
35. Opt. 1925 af G. Lindstrøm, medd. af Cort P. Cortsen, 70 år, Hjøldelund.	39. Opt. 1924 af G. Lindstrøm, medd. af maler Nikolaj Johansen, f. i Vestre.
36. Opt. 1925 af G. Lindstrøm, medd. af enke Ingeborg Nielsen, f. i Sønder Løgum.	40. Se herom Sønderjysk Månedsskrift 1959, 209-10.

Jahrbuch des Nordfriesischen Instituts, Bd. VI

1959-60 (Husum 1960)

redigeret af Goslar Carstens og Albrecht Johannsen.

Trods økonomiske vanskeligheder i nogle år er det lykkedes udgiverne at gøre den nordfriesiske årbog til en fast institution. Den har nu fået de tyske myndigheders blå stempel ved, at Nordfriesisk Institut er anerkendt som almenyttigt («gemeinnützig»), så gaver og bidrag til instituttet kan fradrages i den skattepligtige indtægt. Den, der vil beskæftige sig alvorligt med Nordfrislands topografi og historie, kommer ikke uden om disse årbøger.

Bind VI står fuldt på højde med forgængerne. Først skildrer de små

folks ven, professor A. Hilckmann, Mainz, de 3 frislande og friserfolket med megen sympati. Han slår fast, at frisisk ikke er en nedertysk eller nederlandsk dialekt, men et selvstændigt vest-germansk sprog. Han nævner, at frisernes karakter giver sig tydelige udtryk i sprogbrugen og udtrykmåden, der ofte er helt anderledes end den tyske. Som et eksempel nævner han det for en tysker mærkelige, at friseren på en regnvejrsdag kan sige: »Det er ikke helt tørt i dag«. For en jyde lyder det helt hjemligt.

Føringen Frederik Paulsen, Malmø, skriver om frisisk erhvervsliv i fortiden, bl. a. saltindvindingen. Som eksempel på frisernes store velstand nævner han, at Anna Owena (fra Koldenbyttel, i 1599 gift med en søn af stilleren Caspar Hoyer) havde en medgift på 200.000 Mark, mere, end den samtidige dronning Elisabeth af England kunne byde sine bejlere!

Den ukuelige dr. August Geerkens meddeler nye oplysninger fra tysk side (slesvigeren dr. Carl Boysen) om selsvig-holstenismen fra 1846 til 1890 og fortæller om den kongetro digter pastor G. W. A. Lempelius, Kotsenbøl (1761–1846).

Skoleråd Albrecht Johannsen bringer en skildring af læreren og forfatteren Harke Feddersen, der fødtes 1741 i V. Snattebøl, skrevet af sønnen, pastor Chr. Feddersen. En sønnesøn af H. F. var Nordfrislands største landskabsmaler Hans Peter Feddersen, der døde i 1941. – Johannsen giver også en udførlig liste over nordfrisiske fornavne.

Advokat Goslar Carstens' flittige pen har denne gang behandlet Husby, en længst forsvunden kirkeby vest for Svabsted, og godset Arlevad i Husum amt, et af de 2 steder uden for Ejdersted, hvor man i dag kan finde en Hauberg. Sammen med Geerkens retter Carstens et kraftigt slag mod Ejdersted nye officielle flag og amtsfane. – Han undersøger dernæst betydningen af stednavne-endelsen »-ham«, som jo også kendes uden for Frisland. Han mener, at en »ham«, oprindelig betød en fælles græsgang i en marskegn, især ved grænsen af denne, og anser det for sandsynligt, at en række fugtige og kratbevoksede »hamme«, styrket ved mindre anlæg, har tjent som flankedækning (hemning) for Danevirke-stillingen i gammel tid. Han gætter på, at Verham og Kornhemæ betyder »kvæg-ham« (Vieham) og »korn-ham«; det kunne måske også være fåre-ham (jfr. Fær-øerne) og korn-made.

Også overdigegreve J. R. Volquardsen, Tetenbøl, kommer – i en artikel om stednavne i Horsbøl sogn, hvoraf mange peger tydeligt mod nord – ind på endelsen -ham; han holder sig til Sax's og Heimrichs tydning: en lukket fenne.

Dr. Hans Volquartz, Pløn, skriver om Ejdersteds »lensmænd«, der nærmest svarede til sognefogder i Danmark. Det bør nævnes, at ordet »lensmand« i Danmark fra ca. 1400 til 1662, da amtmandsstillingerne oprettedes, betegnede kongens befalingsmænd rundt om i riget, gerne på de vig-

tigste kongeborge (Koldinghus, Riberhus o. s. v.). I Sverige hedder det stadig »län« og »länshövding«, svarende til »amt« og »amtmænd« i Danmark.

Theo Gulich fortæller om fægtningen ved Wallen syd for Ejderen i 1559, afslutningen på de mange blodige småkrige mellem nordfrisiske ditmarskere. Det gik, som sædvanlig i disse nabokrige, ilde for friserne, skønt det skete samtidig med, at Ditmarsken bukkede under for det dansk-hollandske angreb. – Så følger en lille beretning af advokat Hugo Krohn, Kiel, om nogle usædvanlige dage for List i 1689, da der derfra afsejlede en dansk flåde med en hær på 7000 mand som hjælp fra Christian V til Wilhelm III af Oranien, der var ved at befæste sit nye herredømme over England.

J. Smith, København, bringer nogle frisiske familieoplysninger, mens G. Jacoby, Hamburg, skriver om det mystiske stednavn Aneluff i Viding herred, om den gamle nordiske mil (ca. 10 km), der i Danmark blev fortrængt af den tyske på ca. 7¹/₂ km, og om et gammelt længdemål til søs, en »kenning«.

Til slut er der bl. a. en del gode anmeldelser. I en af dem skriver Goslar Carstens lovlig kort, at Jyske Lov aldrig har haft gyldighed i Ejdersted. Det er rigtigt, at Ejdersted fra den ældste tid har haft særegne frisiske retsregler; men det må dog vist antages, at Jyske Lov fra 1241 og fremover her som i det øvrige Nordfrisland brugtes som subsidiær retskilde, d. v. s. når de frisiske herredsregler ikke slog til, men kun ned til 1591. Da gav hertugen Ejdersted en ny landret, skrevet af efter Ditmarskens, og derved fik Ejdersted (+ senere Husum, Frederiksstad m. m.) som det eneste hjørne af Sønderjylland romerretten som subsidiær retskilde inden for civilretten. – Geerkens nævner en udtalelse i arkitekt Hans Phillip's bog »Nordfrisland, Landschaft und Bauten« om, at Nordfrisland er rigt på begavede malere, men fattigt på digtere. Det kan med en vis omskrivning udvides til at gælde for hele Sydslesvig og muligvis for en del af Nord-slesvig med: Sønderjyllands forkvaklede sproglige udvikling har hos mange slesvigere efterladt en vis sproglig usikkerhed både over for dansk og tysk (for slet ikke at tale om frisisk); derfor har mange, bevidst eller ubevidst været sky for at optræde som forfattere eller digtere og har i stedet udfoldet deres energi i bildende kunst, exakte videnskaber eller på andre felter, hvor en fin sprogbrug er mindre vigtig. – Nævnes bør også Tams Jørgensens anmeldelse af en interessant dissertation om Nordfrisland 1797–1864 af historikeren Johannes Jensen, Kiel (stammer fra Fjolle sogn).

En oversættelse ved Albrecht Johannsen af et lille stykke fra Goethe er næsten det eneste frisiske i bogen. Måtte udgiverne få mod til langsomt at lade det frisiske sprog folde sig mere ud i årbogen! *Frants Thygesen.*

PRISOPGAVE

I året 1532 udstedte kejser Karl V. en straffelov, der skulle have gyl-dighed for hele det tyske rige; den kaldes Constitutio Criminalis Carolina (forkortet: Carolina). Den er bekendt for at være skrevet i et klart tysk sprog, men også for at være meget streng. Den er bl. a. udgivet af J. Koh-ler, Halle 1900–15. – Nogle steder fortrængte Carolina næsten de ældre straffebestemmelser, andre steder havde den vanskeligere ved at gøre sig gældende; tit blev domspraksis i tidens løb mildnet. Særlig interessant er forholdet, hvor Carolina i grænseegne i større eller mindre omfang trængte frem i kraft af retssædvanen på trods af den hævdvundne ret, uden at dens anvendelse blev påbudt. Et sådant område er Slesvig, hvor bl. a. Jyske Lov gjaldt. Udviklingen her er dog ikke tilstrækkelig undersøgt. – Derfor stilles følgende prisspørgsmål for Christian Paulsen-prisen:

EN REDEGØRELSE FOR UDVIKLINGEN AF STRAFFERETTEN I NORDSLESVIG FRA REFORMATIONEN TIL CA. 1840.

Undersøgelsen skulle i det væsentlige foretages på grundlag af et pas-sende udvalg af retsprotokoller fra retskredse, tilhørende henholdsvis den kongerigske og den hertugelige del af Nordslesvig. Der ønskes ingen ind-gåen på procesformer. Det vil være tilstrækkeligt at undersøge domspraksis m. h. t. de vigtigere typer af forbrydelser samt forbrydelser, hvis straffe-retlige behandling synes særlig egnet til at vise påvirkning af den henholds-vis i Tyskland og i kongeriget Danmark gældende strafferet.

Besvarelser af opgaven sendes i to maskinskrevne eksemplarer *inden 15. oktober 1961* til

lektor Johs. Lomholt-Thomsen, Strandvejen 61, København Ø.

Besvarelsen indsendes under mærke eller motto, mens forfatterens navn, stilling, adresse samt fødselsår anføres på en seddel i en vedlagt lukket konvolut, der er forsynet med samme mærke eller motto som besvarelsen. Adgangen til at besvare opgaven står åben for enhver.

Besvareelserne vil blive bedømt af et sagkyndigt udvalg. Den, hvem pri-sen tilkendes, får på Christian Paulsens fødselsdag, den 10. jan. 1962 over-rakt en sølvmedalje samt 3.000 kr.

Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier

Fra forskellige kirkebøger

Den historiske baggrund: Kirkebøgerne begynder tidligere i Sønderjylland end i det øvrige land. Ældst er Hjordkær (1573) og Åstrup (1574), der begge hørte til Slesvig stift. I 1612 blev de påbudt i de gottorpske landsdele (nord for grænsen hovedsageligt Åbenrå og Tønder amter), og i 1646 fulgte man efter i Kongeriget og i de kongelige dele af Slesvig. Kirkebøgerne i Tørning len og i enklavesognene (Ribe stift), samt fra Als (Odense stift) er ført efter de forskrifter, som var gældende nord for Kongeåen, mens de øvrige følger bestemmelserne for Slesvig stift. Siden 1763 skulle alle kirkebøger indeholde særlige fødsels-, konfirmations-, trolovelses-, vielses- og dødsregistre, og i 1775 blev det påbudt, at fødsels-, vielses- og dødsregistre skulle føres dobbelt, og at der skulle foretages en afskrift af kirkebøgerne fra og med 1763.

Kirkebøgerne har selv sagt deres meget store betydning for alle personal- og slægtshistoriske studier, og det gælder ikke mindst de sønderjyske, der tillige ofte giver navnene på de viedes forældre og på den afdødes eventuelle ægtefælle, børn og børnebørn. Men ikke sjældent vil man også have held til at finde kulturhistoriske småtræk i kirkebøgerne, idet en del præster har benyttet dem til at fortælle, hvad der særligt lå dem på sinde. Men dertil kommer meget andet: samtidens små og store begivenheder, krige, ulykker, plyndringer, pest, vold, hor og mord, enkeltpersoners liv og færden og deres kristelige og sædelige vandel – alt dette er det muligt at få et indblik i gennem kirkebøgerne.

Et par af de interessanteste kirkebøger findes udgivet i uddrag, således Åstrup (Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte 2. rk. VII, s. 434 ff.), Nordborg (Danske Samlinger V, s. 274 ff., VI, s. 45 ff., s. 137 ff.), Vonsild (Wisbechs Almanak 1884, 1886 og Vejle Amts Aarbøger 1907, s. 101 ff., 1910, s. 111 ff.), Haderslev Vor Frue og Gl. Haderslev (Th. Hauch-Fausbøll: Slesvigske Kirkebogsuddrag 1908, 1912), ligesom korte kirkebogsuddrag jævnligt forekommer i forskellige årgange af Sønderjysk Månedsskrift.

En oversigt over, fra hvilke år der haves sønderjyske kirkebøger findes i S. Nygård: Danmarks Kirkebøger (Vejledende Arkivregistraturer V) med tilføjelser i Fr. Gribsvad og Johan Hvidtfeldt: Landsarkivet for de søn-

109
Num:Dics
Nati
Febr.Dics
Bapt.
Febr.

Nati 1833.

11

7-

11

Johann Peter Jensen

Gnatt: 1, Peter Hansen på Dybbøllgaard. Feld

2, Johann Friederich Hingen i Dybbøl-
3, Ingeborg Niessin Buchard på

12

7-

11

Anna Maria Petersen

Gnatt: 1, Anna Maria Christiansen i Welxier

2, Maria Niessina Hansen på Dybbøll-
gaard. Feld

3, Peter Niessen Lund i Dybbøl

sindesf. Zwillinge for Maren Hansen, ni
uans Eufstus ind søn i søster Peter Hansen
ind Maren geb. Hansen på Dybbøll. Feld

Nach Aussage der Subamur selbst sah
die Brautjungfer in Gegenwart der
Margretha Maria Nissen Lund u. Anna
Maria Lorenzen in Schweirup erklärt,
daß Johann Peter Daviden gebürtig
in Broacker und Einwohner in Warnitz
Naber des Kindes und die Pflanzung
nung mächtig ist und einjährig
ist und ganz gesund ist.

13 8- 17 Christian Nissen Heisel, wohnhaft in
Länwillingen u. Hans Heisel u. Ciciliagab:
Rosenbeck in Feldstedt.
Gnath. u. Sohn Jes. Hansen
2, Hans Johannes Heisel } in Feldstedt
3, Maren Böjes

derjydske Landsdele (Vejledende Arkivregistraturer VI), s. 120, i Oversigt over indholdet af de i landsarkiverne beroende kirkebøger pr. 1/5 1957, samt i Wilhelm Jensen: Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, der Landeskirche Eutin und der Hansestädte (2. oplag, 1958) med supplerende bemærkninger i Sønderjyske Årbøger 1959, s. 186 f.

Det skal tilføjes, at der til en del kirkebøger findes udarbejdet registre, som kan benyttes på Landsarkivet i Åbenrå, jfr.: Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur, 2. udg. 1959, Tillæg s. 73 f.

Transskription:

Anno 1659. Begravuet

1. Den 2 Januarij Jes Hanssen aff Jelss 48 / Aar gammel, bleff schlagen ihiel aff Polackerne, den / tid hand vilde med sin vogen reise til Linnet.

2. eodem die Erlige oc Gudfryctige Dannequin/de Karen Anners Nissens aff Jelss, hendis / alder 53 Aar.

3. D[omini]ca Regum Jiiffuer Jessen Juler aff Grønne/beck, hans alder 70 Aar.

4. eodem die Anna Niss Matzens Hustrue aff / Jelss fød vdi Angel, en fin Christelige Danne/quinde, hendis alder 50 Aar.

5. D[omini]ca 7agesa AN Jep Schmidts aff Jelss hendis / Alder 60 Aar, arbejdede flitelig, oc besøgte Gud[s] / huss ocsaa flitigen.

6. D[omini]ca Sexagesima Per Nielsens Birret aff Grønne/beck (i margin: NB), 14 Dage gammel, som Moderen Maren Peders / laa ihiel.

7. D[omini]ca Quinquagesima Lass Nielssen i Jelss, hans Al/der 68 Aar, en erlig, fin oc Gudfryctige Dannemand.

8. Den 16 Februarij Nielss Suderlund begravuet, hans / alder 56 Aar.

9. Dominica Invocavit Ingeborg Matzdater / aff Jelss, 57 Aar gammel, en locket Quinde.

Henvisninger: eodem die: »samme dag«, Dominica (forkortet Dca): »søndag«, 3 Regum: »heligtrekonger«, 7agesa: søndag septuagesima (der er anvendt forkortelsestegn).

Datoangivelserne findes ved at slå efter i R. W. Bauer: Calender for Aarene 601 til 2200 (1868, bliver snart genoptrykt) eller i H. Grotefend: Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit (8. oplag, 1941). En alfabetisk liste over helgendage findes i Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearchiv I (1852–55).

Andels-
Svineslagteriet
i Kolding

Grundlagt 1888

Grænselandets liv
grænselandets sang

møder De i
Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Haslev
GYMNASIUM

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK
AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

TÅBUKO
til bords...

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

Sønderborg
GARN

Brede Sogns
Spare- og Lånekasse

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet
Nordiske Kabel- og Traadfabriker
KØBENHAVN F.

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

Sønderjyllands
Kreditforening

Haderslev

Sønderjydske
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$
Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-1
GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydske Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{2}$ · VOJENS

**Støt
de
sønderjyske
indsamlinger**